

خانواده از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی

قدرت الله مشایخی

تهران

۱۳۸۷

الهیات (فقه و مبانی حقوق اسلامی) ۱۴

سرشناسه: مشایخی، قدرت الله، ۱۳۱۹ -
عنوان و نام پدیدآور: خانواده از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی / قدرت الله مشایخی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)،
مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، دانشگاه الزهراء (س)، ۱۳۸۷.
مشخصات ظاهری: ده، ۲۴۶ ص.
فروست: (سمت): ۱۲۳۷. الهیات (فقه و مبانی حقوق اسلامی): ۱۴.
شابک: ۳۱۵-۸-۹۷۸-۵۳۰-۹۶۴-۹۷۸ ۲۴۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Ghodratullah Mashayekhi. Family in the View of
the Islamic Jurisprudence and Law.

یادداشت: کتابنامه

موضوع: اسلام و خانواده

موضوع: زناشویی (اسلام)

موضوع: حقوق خانواده

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)،
مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

رده بندی کنگره: ۲ خ ۵۳ م / ۱۷ / ۲۳۰ BP ۱۳۸۷

رده بندی دیوبی: ۲۹۷ / ۴۸۳۱

شماره کتابشناسی ملی: ۱۵۷۵۹۹۵

شماره کتابشناسی ملی: ۱۵۵۴۴۸۰

خانواده از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی

حجة الاسلام والمسلمین قدرت الله مشایخی
سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم
انسانی، شماره انتشار ۱۲۳۷ الهیات (فقه و مبانی حقوق اسلامی)، شماره ۱۴ و دانشگاه
الزهراء (س)

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۷

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
قیمت: ۲۴۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنندگان و عوامل
توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان ابوریحان، شماره ۲، تلفن: ۶۶۴۰۸۱۲۰، نمابر:
مراکز پخش: ۶۶۴۰۵۶۷۸

تهران، ونک، دانشگاه الزهراء (س)، تلفن: ۰۸۸۰۴۸۹۳۳، نمابر: ۸۸۰۳۰۶۵۲

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و جز اینها برای «ناشران» محفوظ
است (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

مقدمه ناشران

نیاز گسترده دانشگاهها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاهها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی، از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی و دانشگاه الزهرا (س) سومین کار مشترک خود را با انتشار کتاب *خانواده از دیدگاه فقه و حقوق اسلامی* به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

این کتاب برای دانشجویان رشته فقه و حقوق اسلامی در مقطع کارشناسی برای درس «نکاح و طلاق» به ارزش ۲ واحد به عنوان کمک‌درسی تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
بخش اول: نکاح	
۷	فصل اول: ازدواج در اسلام
۸	زوجیت در جهان هستی
۱۱	ازدواج در قرآن
۱۲	مباهات پیامبر به کثرت مسلمانان
۱۳	ازدواج عامل ازدیاد روزی
۱۴	انتقاد از عزوبت و مجرد زیستن
۱۶	بررسی همه‌جانبه در امر ازدواج
۲۲	بدترین زنان از نظر پیامبر اکرم (ص)
۲۲	بهترین زنان از نظر پیامبر اکرم (ص)
۲۵	عوامل ثبات و استحکام خانواده
۲۶	۱. زندگی بر اساس ایمان و اعتقاد به خداوند
۲۶	۲. احترام متقابل
۲۷	۳. حلیم بودن طرفین
۲۸	۴. پرهیز از عیب‌جویی
۳۰	۵. پرهیز از بدگمانی و سوءظن
۳۲	۶. اجتناب از تجسسهای بی‌مورد
۳۳	۷. سپاس‌گزاری زن و مرد از یکدیگر
۳۴	۸. محبت و احترام
۳۵	۹. نداشتن توقعات بی‌جا
۳۵	۱۰. اجتناب از تندخویی

۳۶	فصل دوم: خواستگاری و نامزدی
۴۰	خواستگاری در قرآن
۴۲	برهم زدن نامزدی
۴۳	آیا می توان نامزد دیگری را خواستگاری کرد؟
۴۳	اگر نامزدی به هم خورد تکلیف هدایا چه خواهد بود؟
۴۶	فصل سوم: عقد نکاح و شرایط آن
۴۹	شروط ضمن عقد و بررسی آن
۵۱	وکالت در طلاق
۵۵	موانع نکاح
۵۵	۱. محرمات نسبی
۵۶	۲. محرمات سببی
۵۸	وطی به شبهه
۵۹	جمع بین محارم
۵۹	زنا
۶۰	بیشتر از چهار زن در ازدواج دائم
۶۱	لعان
۶۱	تعداد طلاق
۶۲	اختلاف در دین
۶۴	رضاع
۶۶	عده
۶۶	احرام
۶۸	فصل چهارم: مهر در فقه و حقوق اسلامی
۶۸	مهر در قرآن
۷۱	مهر پشتوانه اجتماعی برای زن
۷۴	مهر از دیدگاه فقهی
۷۸	چرا مهر بر مردان واجب شده است؟
۷۹	مقدار صداق و مهریه
۸۰	مهرالسنة چرا پانصد درهم شد؟

۸۷	فصل پنجم: نفقه در فقه و حقوق اسلامی
۸۷	معنای لغوی نفقه
۸۸	معنای اصطلاحی نفقه
۸۹	معنای حقوقی نفقه
۸۹	آراء علمای اهل سنت در مسئله نفقه
۹۰	دلایل وجوب نفقه بر مرد و سرپرستی در نظام خانواده
۹۲	مراحل برخورد با زنان ناشزه
۹۶	انواع نفقه
۹۷	وجوب نفقه زن در روایات
۱۰۰	مقدار و اندازه نفقه
۱۰۱	نفقه چگونه و به چه صورت پرداخت می شود؟
۱۰۱	سقوط نفقه
۱۰۲	نشوز
۱۰۴	نفقه مطلقه
۱۰۵	فصل ششم: حضانت در فقه و حقوق اسلامی
۱۰۶	معنای لغوی حضانت
۱۰۶	معنای اصطلاحی «حضانت» و قلمرو آن
۱۰۸	آیا حضانت حق یا تکلیف است؟
۱۰۹	افراد عهده دار حضانت
۱۱۲	تفاوت بین زن و مرد چرا؟
۱۱۳	شرایط حضانت مادر
۱۱۶	وظیفه حضانت در صورت نبود پدر یا مادر
۱۱۸	مواد قانونی برگرفته از فقه
۱۲۰	فصل هفتم: احکام اولاد در فقه و حقوق اسلامی
۱۲۴	برخی حقوق فرزندان
۱۳۰	فرزندان از دیدگاه حقوقی
۱۳۱	ولایت پدر بر فرزندان

۱۳۴	دیدگاه صاحب شرایع و صاحب جواهر
۱۳۶	استقلال دختر باکره در ازدواج
۱۳۷	استقلال پدر در ازدواج دختر باکره
۱۳۹	فصل هشتم: لعان و نشوز
۱۳۹	لعان و مجازات در قرآن
۱۴۲	چرا حکم قذف شامل زوجین نمی‌شود؟
۱۴۲	لعان مانع ارث بردن است
۱۴۳	نشوز در فقه و حقوق اسلامی
۱۴۳	مبنای حقوقی نشوز
۱۴۴	بی‌اجازه شوهر خارج شدن زن از خانه جایز نیست
۱۴۵	منع شوهر از اشتغال زن
۱۴۶	حق زن بر مرد
۱۴۶	پاداش سازگاری با زن بد اخلاق
۱۴۸	حق مرد بر زن
۱۵۰	حقوق متقابل زوجین
۱۵۱	فصل نهم: ازدواج موقت در فقه و حقوق اسلامی
۱۵۲	دلایل مشروعیت عقد موقت در فقه شیعه
۱۵۵	ازدواج موقت ضرورتی اجتماعی
۱۵۶	اشکالهای ازدواج موقت و پاسخ به آنها
۱۵۹	حرمسرا در دنیای امروز
۱۶۰	راسل و نظر او درباره ازدواج موقت
۱۶۱	تصریح بزرگان صحابه به ازدواج موقت
۱۶۳	دفاع ابن تیمیه و نقد آن
۱۶۳	دلایل شلتوت بر حرمت ازدواج موقت و نقد آن
۱۶۶	فصل دهم: تعدد زوجات در فقه و حقوق اسلامی
۱۶۸	عدالت شرط تعدد همسر
۱۷۰	تعدد زوجات ضرورتی اجتماعی

۱۷۰	طولانی‌تر بودن دوران زندگی جنسی مردان از زنان
۱۷۱	جنگها و آثار آن در تعداد مردان و زنان
۱۷۲	ازدواج از نظر عربها و مسلمانان
۱۷۳	حرم در شرق
۱۷۵	تعدد زوجات در دیگر مذاهب اسلامی
۱۷۷	فصل یازدهم: عوامل انحلال نکاح
۱۷۷	تفاوت فسخ نکاح و طلاق
۱۷۹	عیوب موجب فسخ در مرد
۱۸۰	عیوب زن
۱۸۰	جنون زن و مرد
۱۸۱	نظر فقها درباره عیبهایی که با توسل به آنها می‌توان عقد را به هم زد
	بخش دوم: طلاق در فقه و حقوق اسلامی
۱۸۵	فصل اول: طلاق در اسلام
۱۸۵	آیات طلاق در قرآن
۱۹۱	طلاق در روایات
۱۹۲	فایده و زیان طلاق
۱۹۴	اثر طلاق در فرزندان
۱۹۴	آثار طلاق در زوجین
۱۹۶	فصل دوم: صیغه طلاق
۱۹۶	معنای لغوی طلاق
۱۹۷	معنای اصطلاحی طلاق
۱۹۷	معنای حقوقی طلاق
۱۹۹	شرایط طلاق
۲۰۰	فصل سوم: اقسام طلاق
۲۰۲	اقسام طلاق بائن
۲۰۲	طلاق زنی که عده ندارد

۲۰۲	طلاق پیش از نزدیکی
۲۰۳	طلاق زن یا نسه
۲۰۳	طلاق که موجب حرمت زن و مرد می شود
۲۰۴	آثار طلاق بائن
۲۰۴	جدایی کامل دو همسر
۲۰۶	طلاق رجعی و ویژگیهای آن
۲۰۷	رجوع حق است یا حکم؟
۲۰۸	رجوع و سازش مجدد
۲۰۹	عده و اقسام آن
۲۱۰	عده زن باردار
۲۱۰	ترک آرایش در عده
۲۱۳	خلع و مبارات
۲۱۵	مواد حقوقی طلاق خلع و مبارات
۲۱۶	طلاق زن در غیاب شوهر
۲۱۹	فصل چهارم: طلاق قضایی
۲۲۰	طلاق قضایی در مذاهب اسلامی
۲۲۱	دیدگاه علمای امامیه
۲۲۸	وکالت در طلاق
۲۳۰	وکالت زوجه در طلاق
۲۳۱	فصل پنجم: عوامل پیدایش و ازدیاد طلاق
۲۳۴	اختیار طلاق برای زن
۲۳۴	عوامل پیشگیری از طلاق
۲۳۵	موضوع داوری یکی از موانع طلاق
۲۳۸	عوامل ازدیاد طلاق
۲۴۳	منابع

مقدمه

به نام پروردگار هستی بخش که همه جهان آفرینش و نظام خلقت در دست تربیت و پرورش اوست و درود و تحیت به فرستاده و سفیر او، اولین انسان کامل خلقت، حضرت محمد بن عبدالله (ص)، که با ارائه دین و دستور زندگی مسیر کمال انسان را عرضه و او را به مطالعه در هستی و قوانین آفرینش دعوت کرد و درود بر جانشینان و حافظان شریعت او، امامان دوازده گانه که هریک در عصر خود وظیفه نگهبانی از دین او را به وجه احسن انجام دادند و سلام بر صاحب زمان که از دیدگان غایب، اما ناظر بر اعمال همگان است.

در جهان طبیعت ناموس تدریج و قانون تدرج از نوامیس خلقت و قوانین آفرینش است که حاکم بر عالم هستی است و به آن امر تشریع می گویند. در برابر امر و اراده تکوینی خداوند همه کمالات از مسیر تدریج پیدا می شود و برنامه تکاملی انبیاء و پیامبران نیز از همین سنت تدریج و تدرج تحقق یافته است.

با دقت در تاریخ ادیان و شرایع درمی یابیم که قوانین پیامبران بر سنت تدریج پیشرفته و محتوای دینی آنان طبق ظرفیت فکری مردم زمانشان رقم خورده است، آدم و نوح و ابراهیم زمینه ساز کاخ دین و موسی بن عمران تکمیل کننده آن و عیسی بن مریم رشد مرحله به مرحله و سرانجام محمد بن عبدالله (ص) برنامه جامع و کامل را به تدریج در ظرف ۲۳ سال به جامعه انسانی تقدیم کردند.

انسان از خردسالی تا کهنسالی بسیار متحول می شود. در هر دوره ای به طوری غذا می خورد که مناسب مزاج و جهاز هاضمه اوست، تا جنین است در رحم مادر خون می خورد، چون زاده می شود خون مادر شیر می شود و چون از شیر گرفته

می شود غذای نرم و لطیف به او داده می شود تا دندانها محکم و جهاز هاضمه قوی برای غذاهای پخته یا ناپخته آماده و سلامت دوران زندگی اش بیمه شود.

دامن پدر و مادر نخستین مدرسه انسان است و نوبت بعد مکتب و معلم. و انسان از هر کدام بر حسب استعداد و ظرفیت وجودی خویش بهره علمی می برد، اینها سنن آفرینش و قانون خلقت و طبیعت است و نوامیس فطرت تغییرناپذیر است «فلن تجد لسنة الله تبديلاً و لن تجد لسنة الله تحويلاً» (فاطر، ۴۳).

خانواده بنیان کامل جامعه

علمای علم الاجتماع و جامعه شناسان بر این باورند که ملت درست همچون یک فرد است. همه نوامیس فردی در یک جامعه و ملت حکمفرماست. یک ملت همانند یک فرد می میرد و زنده می شود. هر فردی زمانی، کودک است و زمانی به بلوغ می رسد، جامعه نیز چنین است، گاهی دوران کودکی را می گذرانند و گاهی دوران بلوغ و رشد را، فرد می خوابد ملت نیز به خواب می رود، مهم ترین عامل پیشرفت در جامعه ریشه در فرد و خانواده دارد. نهاد خانواده تشکیل دهنده جامعه ای بزرگ است، حال آنکه خود، جامعه کوچکی است. اگر نهاد خانواده صالح و سالم نباشد جامعه صالح و سالم نیست. اگر استخر بزرگی را در نظر بگیریم که از جویبارهای کوچکی به وجود آمده و همه جویبارها آب سالم و بهداشتی داشته باشد، طبیعی است که استخر مورد اعتماد همگان خواهد بود و آب آن مایه حیات و زندگی، اما اگر بعضی از جویبارها مسموم باشند و غیر بهداشتی، همه آن استخر را از اعتبار و اعتماد می اندازد و دانیان هر چه تشنه باشند به آسانی از آن آب نمی نوشند، خانواده نیز چنین برنامه ای دارد.

جویبار خانواده ها پدید آورنده استخر عظیم جامعه شهری و روستایی است. مدرسه ها، دانشگاه ها، کارگاه ها و کارخانه ها و همه مراکز اجتماعی از خانواده پدید می آیند. نهاد خانواده به منزله سرزمینی است که بذر جامعه در آن پاشیده می شود اگر سرزمین مستعد و مهیا باشد بذرها پرورش می یابند و به کمال می رسند اگر

نامساعد باشد، رشد و کمالی وجود ندارد. به قول شاعر:

باران که در لطافت طبعش خلاف نیست در باغ لاله روید و در شوره‌زار خس
در قرآن کریم نیز در آیه ۵۸ سوره اعراف، چنین آمده است: «و البلد الطَّيِّبُ
يُخْرِجُ نَبَاتَهُ بَادِنِ رَبِّهِ وَ الَّذِي خَبَّتْ لَا يُخْرِجُ إِلَّا نَكِدًا»، یعنی: و سرزمین پاکیزه (و شیرین)
گیاه آن به فرمان پروردگارش می‌روید و زمین بد (و شوره‌زار) به‌جز اندک گیاهی
از آن نمی‌روید.

اگر میلیون‌ها جوان با کمال و لایق جامعه را به سوی تعالی و ترقی پیش
می‌برند و همچون گلزاری خوشبو فضای زندگی را عطر آگین می‌کنند، جمعی از
خانواده‌ها نیز چونان خاری بی‌ارزش به صورت معتاد و هرزه، باری سنگین بر دوش
اقتصاد و آثار زیانباری بر جامعه تحمیل می‌کنند، این جمع جامعه را گرفتار و در
سراشیبی سقوط اخلاقی و انسانی قرار می‌دهند و فکر مسئولان جامعه را به خود
مشغول می‌کنند تا چاره‌ای برای آن بیندیشند.

از آنچه تاکنون گفته شد نتیجه می‌گیریم که برای ساختن جامعه‌ای سالم و
ایدئال باید خانواده را آن‌گونه بسازیم که دین مبین اسلام به ما دستور می‌دهد. در
اسلام برای سعادت دنیا و آخرت انسان برنامه‌های ارزشمندی ارائه شده است.

در کتاب خانواده، هم بحث حقوق مطرح است و هم بحث اخلاق. افزون بر
اینها فضایل انسانی چون ایثار و از خودگذشتگی، آموزش، تربیت، نظارت و مسئولیت
نیز از امهات مباحث به‌شمار می‌آیند و به تعبیری جامع، خانواده محیط انسان‌سازی
است. لذا باید از تحکم و زورگویی و استبداد رأی و بدآموزی در محیط خانواده
پیشگیری کرد و محیط خانواده را محیط صفا و محبت و مهر و عطوفت و ایثار و از
خودگذشتگی دانست. اسلام نخستین مکتبی است که ریشه سعادت و تکامل، سقوط
و اضمحلال جامعه را در خانواده می‌داند، از این‌رو، برای افراد خانواده دستورهای
جالب و جامعی می‌دهد و مسئولیتهای همه افراد را در حکم وظیفه بیان می‌کند که
همه آنها را باید در آینه فقه و حقوق پاک اسلامی نگریست و بدانها عمل کرد.

ما به مسائل مهمی چون اصل نکاح و اهمیت آن، تشکیل خانواده و زوجین،

فرزندان، مسائل مالی و اقتصادی خانواده از قبیل مهریه و نفقات و مسائل تربیت و سرپرستی مثل حضانت و احکام اولاد و فرزندان و مسائل اخلاقی خانواده، موضوع لعان و نشوز (عدم تمکین زن) و رعایت حقوق زن و مرد و اقسام طلاق و تفاوت دیدگاهها پرداخته‌ایم.

نگارنده با استقبال از انتقادهای اهل ادب و فرهنگ و دانشجویان گرامی برای همگان آرزوی موفقیت دارد.

قدرت‌الله مشایخی

عضو هیئت علمی دانشکده الهیات

گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

دانشگاه الزهراء